

Світлана Іщук
Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЇ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ЯНУША КОРЧАКА

У реальному житті людина включається у значну кількість та різні види діяльності і відносин. Тому її статус та позиція у суспільстві, в системі міжособистісних відносин визначають необхідність дотримання певних прийнятих норм поведінки, тобто виконувати відповідні соціальні ролі, вимоги до яких можуть бути доволі протилежними. Засвоєння соціальних ролей є необхідною складовою процесу соціалізації особистості, обов'язковою умовою „входження” людини у суспільство шляхом оволодіння індивідом соціальними цінностями і досвідом, культурою, зразками поведінки та відтворення соціальних зв'язків і соціального досвіду.

У 16 – 18 років у житті молоді людини відбувається перелом: стара модель соціально і економічно несамостійного життя (під опікою батьків) зруйнувалась, а нова модель самостійної поведінки та стилю життя це не склалася. Людина перестала бути дитиною, але ще не встигла стати дорослою. Водночас у цей період особистість здобуває політичну, економічну та соціальну самостійність – отримує паспорт і право голосувати та бути обраним, обирає професію і влаштовується на роботу, може одружуватися і створювати власну сім'ю.

Це час, коли молода людина здобуває професію, що, в свою чергу, дозволяє їй ближче познайомитися із виробництвом, системою держави, засобами масової інформації, які особливо сильно впливають на становлення особистості.

Період навчання професії, як правило, припадає на момент початку другого професійно-трудового етапу соціалізації. Його агенти вузькоспеціалізовані, їхні функції не можуть замінити інші. На цьому етапі формується базисний соціальний та професійний портрет особистості.

Різні психолого-педагогічні проблеми професійної підготовки молоді розглядали Г.О. Балл, М.Б. Євтух, Н.Г. Ничкало, П.С. Перепелиця, В.В. Рибалка, О.П. Сердюк, К. Чарнецькі та інші. Водночас проблеми професійно-трудової соціалізації особистості ще мало досліджені.

Розв'язанню актуальних проблем соціалізації особистості майбутнього на демократичних принципах сприяє творче використання спадщини видатних педагогів різних історичних епох. Вивчення досвіду минулого, виявлення і впровадження його прогресивних ідей сприяє вдосконаленню навчально-виховного процесу в закладах освіти різного типу.

Яскравий прикладом творчої соціалізації особистості є педагогічна система Януша Корчака, прогресивні ідеї якого доцільно використовувати у сучасних освітньо-виховних закладах у контексті концепцій національного, громадянського виховання. В основі його педагогічної концепції лежать особливі філософські погляди на світ та людину. Саме вони дозволяють виокремити те найцінніше, що стоїть поза часом, що є універсальне і зрозуміле для різних поколінь і народів. Водночас педагогічна спадщина польського педагога в Україні мало досліджена. Окремі її аспекти вивчали Т.В. Забута, В.С. Ханенко, В.М. Кушнір. Проблема соціалізації особистості у процесі навчання професії в контексті ідей Януша Корчака не досліджувалася взагалі.

Метою даної статті є обґрунтування соціально-педагогічних проблем навчання професії у контексті педагогічних ідей Януша Корчака.

В основі спадщини польського гуманіста лежать його філософські погляди. На думку Януша Корчака – весь світ повинен обертатися навколо людини та її потреб. Тому педагог досліджує різні сторони життя людей і особливу увагу звертає на гірші, сумні його сторони. Твори педагога наповнені роздумами про життя, людське терпіння, дотримання прав тощо. Своєрідність філософського погляду на життя обумовило й особливі підходи до розуміння таких філософських понять як любов, прощення, повага людської гідності, толерантність, співчуття. У корчаківському розумінні вони мають не тільки гуманістичний характер, але й опираються на багаті знання про людину як біологічну та соціальну істоту, про її характер.

Використання найновіших досягнень у галузі знань про людину загалом і, зокрема, дитину дозволило Янушу Корчаку сформувати нову систему педагогічного впливу, яка спрямовувалася на правильний фізичний та психічний розвиток особистості на основі індивідуалізації, турботу про її здоров'я та добре самопочуття, забезпечення безпеки та життєвої стабільності, врахування потреб активності та суспільного пізнання. Корчаківській системі виховання були властиві еластичність, гнучкість, повна відсутність авторитарно-догматичних підходів.

Середовищем для соціального виховання й розвитку прагнення до самовиховання Януш Корчак вважав працю. Через неї виховується відповідальність за спільноту, готовність до життєвої практики, формується розуміння заслуженості отриманих винагород. Вона виступає основним чинником, що готує особистість до життя у суспільстві. У творчій спадщині та діяльності виховних закладів Януша Корчака знаходимо специфічні, властиві тільки йому підходи до організації всієї системи трудової діяльності дітей та дорослих.

Проблеми соціального становлення особистості постають передусім при виборі життєвого шляху людини, прояві активності у життєдіяльності молоді. У цей період,

як зазначає Януш Корчак, „багато засмучуємося, тому що не знаємо правил життя” [5, 6]. Результати цього процесу позначаються на психічному здоров’ї молоді людини, формуванні її ціннісних норм, формах поведінки тощо.

Юнацькому періоду властиві неврівноваженість, самотність, змінні настрої, усвідомлення своїх можливостей та «бунт природжених нахилів», які за певних впливів навколишнього середовища можуть спровокувати у молоді людини морально негативні прояви – алкоголізм, лихослів’я, злочинність, проституція. Зауважуючи, що „молоді мають різні власні справи, власні смутки, власні сльози та радощі, власні молоді погляди і молоді поезію”, Януш Корчак закликав до зміни ставлення дорослих до підростаючого покоління, намагався спростувати підозрілість і недовір’я, несправедливість та невічливість у ставленні до юнацтва [5, 7]. Він звертав особливу увагу на корисний вплив культурної атмосфери, клімату, взаємної доброчливості, толерантності, поваги тощо. Така позиція означає, що виховувати – запобігати або лікувати негативні прояви – повинні всі.

У період навчання професії в молодих людей необхідно сформувати максимально достовірне уявлення про навколишній світ, систематизувати ціннісні орієнтації, політичні, моральні, культурологічні, професійні погляди, вміння володіти професійною та інтелектуальною мобільністю, усвідомлення своєї ролі в професійній діяльності.

Прагнення знайти своє місце в житті, визначити мету відповідно до омріяного ідеалу стимулює людину до застосування набутого досвіду, постановки й вирішення життєвих проблем. Філософське осмислення життя індивідом передбачає такий рівень розвитку соціально-психологічної структури особистості (її характеру, психічних властивостей і станів, умінь і навичок, рівня розвитку моральності, культури світогляду), який дає їй можливість бути здатною до самоуправління, саморегуляції системою, якомога менше залежати у процесі реалізації своїх життєвих цінностей від неіснуючих життєвих обставин. Польський педагог неодноразово закликав: „Будь собою, – шукай власної дороги. – Пізнай себе ... Проаналізуй те, до чого сам є здібний ... – З усіх себе мусиш пізнати, виховати і сформувати передусім” [4: 7, 17].

Функція самовизначення, як зазначають М.Б. Євнух і О.П. Сердюк, є однією з найважливіших в плані соціалізації особистості [1, 174]. Особливу цінність для молоді людини у цьому плані становить можливість виявити свою самостійність, право на самостійні дії та вчинки. Це дозволяє зрозуміти своє покликання, визначити власне місце в суспільстві, самостійно шукати шляхи найефективнішого самовизначення в ньому, що спонукає особистість постійно працювати над самопізнанням, самоосмисленням, самовдосконаленням. Тому особливого значення набуває розвиток здатностей до саморегуляції, самовиховання, самоорганізації, самоствердження особистості; формування здатностей до подолання труднощів, різних негативних явищ, стресових ситуацій у професійній діяльності.

Дані положення лежали в основі корчаківської педагогіки. Її провідна ідея – створення такої виховної атмосфери, яка б сприяла розвитку особистості у найкращому для неї напрямі. А головним завданням виховного процесу польський педагог визначає пробудження та розвиток у самої людини потреби у самопізнанні, самооцінці, самоконтролі, волі до самовдосконалення. „Не працюєш для вітчизни, суспільства,

майбутнього, якщо не працюєш над збагаченням власної душі. Лише беручи можна давати, лише зростаючи власним духом, можна зростанню сприяти” [4: 7, 125].

Виховний процес у польських навчально-виховних закладах, які очолював Януш Корчак, здійснювався через організацію життя вихованців на принципах самоврядування, самостійності з метою формування у них індивідуального і соціокультурного досвіду; вміння володіти собою, завойовувати ситуацію, поєднувати гуманізм і діловитість; підготовки підростаючого покоління до життя у самостійній державі на основі знання правил і законів. В основі самоврядування лежали засади соціальної значимості діяльності відповідних органів, ініціативи й активності підростаючого покоління, систематичності й неперервності у діяльності, врахування вікових та індивідуальних особливостей підлітків, організації спілкування на засадах гуманізму, добровільності, доступності.

Систему самоврядування у виховних закладах Януш Корчак будував таким чином, щоб наблизити життя вихованців до суспільної організації дорослих. Її діяльність навчала молоде покоління брати активну участь у громадському житті, вмінню колективно вирішувати проблеми, толерантно і з розумінням ставитися до потреб своїх товаришів, враховувати індивідуальні потреби і прагнення кожного члена колективу. На формування громадянської позиції спрямовувалась робота Товариського суду, Сейму та Судової ради, проведення плебісцитів доброзичливості, загальних зборів тощо. Така організація життєдіяльності дитячого колективу навчала його членів виконанню певних обов’язків, правильній оцінці вчинків як власних, так і своїх товаришів, активній участі у громадській роботі закладу, формувала почуття відповідальності, совісті, впевненості у собі.

Для актуалізації внутрішніх можливостей дитини, пробудження її прагнення до самовдосконалення і самореалізації Януш Корчак використовував у своїй виховній системі особливі методи: індивідуальні збірки дитини з педагогом, списки, що фіксували ті чи інші прояви вихованця, «пам’ятні листівки», «письмове спілкування» тощо. Усе це не тільки формувало волю, вміння володіти собою, самоконтроль та самокритику, а й сприяло у стимулюванні самовиховання і спрямовувались на допомогу дитині у досягненні нею бажаної мети. У дитячих будинках практикувалося укладання збірок з вихователем, щоб позбутися деяких поганих звичок або недоліків. Це були своєрідні добровільні зобов’язання дітей по відношенню до себе.

Досвід Януша Корчака у організації системи самоврядування з урахуванням потреб особистості у самовизначенні та самоствердженні відповідає вимогам виховання у нинішньому суспільстві – створити молоді умови для активної життєдіяльності у громадянському суспільстві на основі різноманітних форм самодіяльності, самоуправління і соціальної відповідальності.

Вагому роль у професійно-трудовій соціалізації особистості відіграє відповідна мотивація ставлення до праці, пов’язана, перш за все, з смыслом праці взагалі, її змістом, взаємовідносинами у колективі, матеріальною зацікавленістю.

У педагогічній спадщині польського гуманіста знаходимо певний культ праці, культ хорошого працівника, як представника нового кращого завтрашнього дня. Основною моральною якістю людини Януш Корчак вважав працелюбство, а трудову діяльність вважав особливою суспільною цінністю та основою всього людського життя. Тому не дивно, що у закладах, якими керував педагог, праця була основним

засобом розвитку суспільної корисності особистості на основі врахування індивідуальних особливостей.

Організація трудового процесу мешканців корчаківських дитбудинків була провідним фактором виховання. Поряд з прагненням виховувати у своїх підопічних повагу до праці, визначення необхідності будь-якої її форми – розумової чи фізичної, педагог намагався спрямувати кожного вихованця на пошук власної ділянки роботи, яка була б не обтяжливим обов'язком, а приносила б радість, задоволення і спонукала б розвиток кращих рис особистості та сприяла б удосконаленню взаємовідносин у колективі. Працю Януш Корчак розумів як середовище для соціального виховання й розвитку прагнення до самовиховання. Через неї виховується відповідальність за спільноту, готовність до життєвої практики, формується розуміння заслуженості отриманих винагород.

Ефективність процесів соціалізації та професійної адаптації молодого людини у трудовому колективі значною мірою залежить від знання і розуміння процесу праці, факторів підвищення ефективності праці, впливу інформаційно-технічних і соціальних умов на ставлення людей до праці, соціальних закономірностей взаємодії людей із засобами і предметами праці, механізмів дії та форм прояву закономірностей у діяльності трудових колективів та особистості. Тому навчання професії повинне продовжити розвиток і доповнити наявні вміння та навички виконання професійно орієнтованих та життєвих соціальних ролей: жити, бути, працювати, навчатися протягом життя.

Вміння жити передбачає стверджувати цілісний світогляд і світосприйняття, вміння віднаходити особистісний сенс життя, досягати моральної та духовної зрілості, ставати відповідальним як за особистісну долю, так і за долю загалом. Бути означає володіти і розвивати талант до налагоджування соціальних, дружніх та родинних стосунків, мати здатність до емпатії, персоніфікованих взаємин з іншими людьми. Соціальна роль працівника передбачає не лише здатність ефективно володіти професійними навичками, а й вміння знаходити вихід у непередбачуваних ситуаціях, співпрацювати у колективі, співвідносити себе з конкретними фаховими ролями та ефективно їх виконувати. Навчання протягом життя передбачає володіння людиною вміннями оволодівати та оперувати різноманітною інформацією, використовувати її у практичній діяльності та житті [3, 211].

Для роботи у трудовому колективі людина повинна володіти основами психології взаємодії з метою уникнення можливих конфліктів – горизонтальних і вертикальних, особистісних, на різних підгрунтях і особливо емоційних через психологічну несумісність.

На нинішній день однією з головних є проблема розуміння людей, їх бажань, пояснення причин їхньої поведінки. Величезний потік стимулів, який впливає на особистість, ставить перед процесом навчання професії важке завдання їх спрямування, розрізнення сил, які впливали на молоду людину раніше, та сил, які впливати повинні. Надзвичайно актуальними через століття є слова Януша Корчака: „Бачити, запитувати, відповідати на питання – це зміст життя” [4: 4, 61].

Запропонована Янушем Корчаком система спільного життя наставників і підопічних на партнерських засадах допомагає успішному розв'язанню проблем комунікації, розвитку якостей, необхідних для успішного контакту з людьми – уміння прислухатися до думок інших, розуміти й аналізувати протилежні погляди,

чітко й тактовно висловлювати свої думки, ідеї, наміри, а також сприяє осмисленню власних потреб, інтересів, формуванню доброзичливих міжособистісних відносин.

У процесі формування загальнолюдських та конкретно-особистісних гуманістичних цінностей важливе значення належить професійній культурі, яка зумовлює ціннісно-моральну орієнтацію і становлення конкурентоспроможного спеціаліста. Саме розвиток професійної культури молодшої людини зумовлює потребу подальшого безперервного росту культури особистості на основі та з метою самовдосконалення, стимулює активну участь майбутніх працівників та спеціалістів у всіх видах освіти.

До постійного прагнення професійного і соціального зростання закликав і Януш Корчак: „Нехай жоден з поглядів не буде ні беззаперечним переконанням, ні переконанням назавжди. Нехай сьогоднішній день завжди буде лише переходом від суми вчорашнього досвіду до більшої у дні завтрашньому” [4: 7, 77].

Під час навчання професії у моменти глибокого знайомства з особливостями даної діяльності виникають особистісні проблеми професійної придатності до трудової діяльності, визначаються шляхи підвищення ефективності трудової діяльності через реалізацію психологічного потенціалу особистості.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговують питання навчання з метою задоволення сьогоденних потреб особистості. Навчати не заради майбутнього, а задля нинішніх потреб особистості – одне з основних положень корчаківської педагогіки. При „навчанні для майбутнього” у людини підсвідомо закладається думка, що все, чого їй вчать, знадобиться лише колись, у майбутньому. Однак, коли настане це „майбутнє” – не відомо. Це призводить до того, що людина не використовує здобутих знань, досвіду, а чекає на те далеке майбутнє, щоб невідомо коли їх застосувати. У результаті такого підходу у молодшої людини гальмується розвиток потенційних можливостей, притупляється бажання вже нині реалізувати свої мрії, прагнення.

На нашу думку, врахування педагогічних ідей Януша Корчака у процесі навчання дозволить забезпечити:

- повагу до особистості, що ґрунтується на визнанні особливостей розвитку людини, самоцінності кожного періоду у житті людини і дає можливість створити відповідні умови для життя і навчання, розвивати їх індивідуальність, пробудити ініціативу, сприяє вихованню гуманності, доброти та душевної чуйності людини;
- врахування особливостей розвитку людського організму у різні вікові періоди, що сприяє розумінню почуттів і прагнень людини, правильному ставленню до них, здійсненню індивідуального підходу, оптимальній організації процесу навчання, спрямованого на розкриття внутрішніх сил та можливостей, пробудження прагнення до самовиховання і самовдосконалення;
- глибоке пізнання індивідуальності кожної людини, що дозволяє всебічно зрозуміти та пізнати її можливості, розкрити внутрішні сили і, відповідно, створити найбільш сприятливі та доцільні умови для формування особистості при її активній участі;
- особистісний підхід, врахування інтересів та життєвих потреб і прагнень індивіда передбачає формування індивідуальних особливостей, сприяння

- максимальному розвитку нахилів, здібностей, талантів, усунення негативних і розвиток позитивних рис особистості;
- актуалізація внутрішніх можливостей має на меті пробудження прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, розвиток волі, мужності, самостійності, інших рис гуманної особистості шляхом прояву ініціативи, активності та самодіяльності, мобілізації власних зусиль і праці особистості;
  - розвиток особистісного прагнення до подолання труднощів розглядається як праця над самим собою, над формуванням власного світу, власних переконань, характеру, над розвитком вольових, інтелектуальних, особистісних якостей, засіб підготовки молодих людей до зустрічі з життєвими перешкодами;
  - пошук ефективних шляхів впливу на вихованця на даному етапі, в конкретних умовах, що оптимізує процес навчання професії на основі індивідуального підходу, розширює форми пошуку і впровадження нових ідей, засобів для вирішення різних проблем професійного навчання;
  - встановлення партнерських стосунків між педагогами та їх підопічними з позицій рівноправності, взаємоповаги і доброзичливості дозволяє створювати у процесі навчання професії ситуації співтворчості, співдружності, співробітництва.

Вважаємо, що використання запропонованих Янушем Корчаком методів роботи з дітьми не втратили своєї актуальності. Застосування їх у сучасному освітньо-виховному процесі урізноманітнить його, створить відповідні умови та виховні ситуації, які сприятимуть стимулюванню переконань кожної дитини щодо її здатності до роботи над собою, самовиховання та самовдосконалення. Це дозволить спрямовувати діяльність закладів освіти на забезпечення потреб особистості у самореалізації, здобуття знань, умінь, навичок за інтересами, інтелектуальному і духовному розвитку; підготовку до активної громадської діяльності; шукати, розвивати, підтримувати юні таланти і обдаровання, стимулювати творче самовдосконалення дітей та учнівської молоді, задовольняти їх потреби у професійному самовизначенні відповідно до їх інтересів і здібностей.

Література

1. Євтух М.Б., Сердюк О.П. Соціальна педагогіка: Підручник. – К.: МАУП, 2002. – 232 с.
2. Кравченко А.И. Социология. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – 416 с.
3. Кравченко О. Соціальна активність учнівської молоді: шляхи зростання // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. – № 3-4. – С. 209-213.
4. Korczak J. Dzieła. T. 1-12. – Warszawa, 1994–2000.
5. Korczak J. Prawidła życia. Pedagogika dla młodzieży i dorosłych. – Warszawa–Kraków: Wyd-wo J. Mortkowicza; Towarzystwo wydawnicze w Warszawie, MCMXXX. – 144 s.

Swietłana Iszczuk

**SOCIAL-PEDAGOGICAL ASPECTS
OF LEARNING THE PROFESSIONS IN THE CONTEXT
OF PEDAGOGICAL IDEAS OF JANUSZ KORCZAK**

Summary

It is considered the conditions answer to a actual problems of socialization the personality of the experience of the past in particular pedagogical ideas of Janusz Korczak, which is assist professional and social raising and self-upbringing.